

7. 1. 2008

Vezměte, prosíme, na vědomí, že text článku odpovídá platné právní úpravě ke dni publikace.

Ach ta zvláštní česká škola

Úřady tvrdí, že o nic nejde.

Skóre: 0.87

Název zdroje: Respekt

Datum vydání: 07.01.2008

Nadpis: Ach ta zvláštní česká škola

Podtitulek: Rovný přístup ke vzdělání

Strana: 16

Rubrika: Česko

Autor: JAN BRABEC

Ročník: 19

Číslo: 2

Oblast: Časopisy - ekonomika a politika

Zpracováno: 07.01.2008 06:24

Identifikace: CERE20080107010028 cz

Klíčová slova: zákon (2x), krajský (2x), rozsudek Evropského soudu (2x), soudci, Ústavu, soudu, práva, zákona, žalobce, lidských práv, zákonná úprava, Evropského soudu, lidská práva, zákonem, rozsudku, státního

Úřady tvrdí, že o nic nejde. To ale neznamená, že verdikt Evropského soudu pro lidská práva není pro Česko nepřijemný: soudci totiž prohlásili, že svým spoluobčanům romského původu bráníme v rovném přístupu ke vzdělání. A kontrola v terénu naznačuje, že pokuta 4000 eur za každého žalobce, který si ve Štrasburku stěžoval, nepadla vedle.

Rodiče osmnácti dětí, kteří se vzbouřili proti českému státu, mluvili i za desetitisíce dalších Romů. Ty tady totiž po celé generace povětšinou s nálepkou mentálně retardovaných končily v tzv. zvláštní škole. A chatrné vzdělání jim pak většinou přiřklo roli celoživotních nádeníků či obtížných příjemců sociálních dávek.

Představuje verdikt štrasburského soudu zlomový moment, po němž další generace romských dětí neprojdou stejnou zkušeností? Dojde nyní k masivnímu přílivu romských žáků do běžných veřejných škol? Chystá se přezkum vystavených pedagogicko- psychologických posudků, na jejichž základě romské děti zpravidla v systému "zvláštního školství" uvízly? Český stát se k tomu zatím nevyjádřil: podle mluvčího ministerstva školství Ondřeje Gabriela se čeká na překlad rozsudku do češtiny.

K zásadní změně prý už ale dávno došlo - před dvěma lety nový školský zákon institut zvláštní školy zrušil a diskriminace Romů je minulostí. Jenže úřady nemají k dispozici žádnou srozumitelnou zprávu o tom, co to v praxi znamenalo. A pohled do samotných škol, které s malými Romy pracují, vybízí k maximální obezřetnosti. Pokud se totiž v Česku nějaká škola pokouší bourat bariéry, které špatně vzdělané romské menšině už léta brání v cestě vzhůru, nebývá to zásluha eráru a jeho pravidel. Děje

se tak zpravidla pouze díky obětavosti a osobnímu nasazení osvědčených učitelů. A ti jsou ve špatně placeném resortu nedostatkovým zbožím.

Mohli by vám uklízet

Za poslední kolejí hlavního nádraží v Ostravě stojí v malém parčíku dvoupatrová budova někdejší zvláštní školy, dnes Základní školy praktické v Ibsenově ulici. Právě v jejích lavicích sedávalo několik dětí ze "štrasburského případu" a dodnes jsou až na pár jedinců všichni z jejích šestaosmdesáti žáků Romové. Pocházejí převážně ze čtvrtí Hrušov a Přívoz, kde žije podstatná část ostravských Romů. Okna zdobí strohé vystříhovanéky z bílého papíru, uvnitř vítá návštěvníka velká mapa České republiky a výstražná cedule s nápisem "Drogy a závislost". Hrobové ticho ruší jen údery míče ze školní tělocvičny. Se svými svěřenci tu právě zápolí ředitel školy, vysoký muž ve sportovních trenýrkách Jindřich Otzipka. Původně působil jako vychovatel na strojním učilišti, v roli ředitele je pátým rokem, a jak říká, "má pedagogiku v těle".

A určitě se snaží. Vypracoval svůj vlastní vzdělávací program: v Ibsenově se třeba vyučuje v okolních školách stejného typu nevídaná angličtina. Na škole je hudební zkušebna či multimediální učebna a funguje tu dvanáct zájmových kroužků. Svou "školní kuchařku" Jindřich Otzipka založil na "pořádku a disciplíně". "S nějakou liberální výchovou to u Romů nejde," říká. "Problémových je tady víc než polovina, a to jim ještě odpouštím." Mezi žáky je prý právě pro své "otcovské jednání" velmi oblíben, jako všestranný sportovec jim jde navíc příkladem. "To když je porazím třeba v ping-pongu, mají najednou před sebou vzor, se kterým se můžou ztotožnit," říká Otzipka.

Podle ředitele má většina jeho svěřenců v posudku napsáno "mentálně retardovaný". "Romové sem rozhodně patří: vždyť v normální škole ostatním nestačí a představují rušivý prvek," říká ředitel. Rozkládají kolektiv a podporují tak mezi ostatními žáky "výskyt šikany". "Naše škola je pro ně jediné vysvobození," vysvětluje. "Podívejte se na jejich rodiče, jak jsou zanedbaní. Prostě na ně nestačí a ještě se zvesela rozmnožují dál." A jak hodnotí rozsudek Evropského soudu pro lidská práva? "Dokážou zahrát srdcervoucí scény," kroutí hlavou ředitel. "Vždyť vím, co všechno se pro ně udělalo: ještě nedávno přece jezdili s vozem. Proč nejde Kumar Vishwanathan pomáhat do Indie, vždyť tady jenom zavádí rasismus naruby," zlobí se Otzipka na známého aktivistu, který už léta pomáhá ostravským Romům. "A romskému zastánci panu Schwarzenbergovi bych poradil, aby si je vzal všechny na Orlík. Mohli by mu tam třeba uklízet." Ve druhém patře právě končí hodina vaření a několik dívek za "dobrý přístup k látce" dostalo povolení sednout si ke školnímu počítači. Na otázku, jak se jim ve škole líbí, se jen usmívají.

Vzdělávací rámec

Vypadají dnes někdejší zvláštní školy podobně jako ta v Ibsenově ulici? Ředitelé dalších dvou někdejších zvláštních škol Karasova a Vizina, v jejichž lavicích rovněž seděly "štrasburské děti", se s novináři "raději nebaví". Znamená to, že ministerstvo školství nás svým uklidňováním vodí za nos? Jak se vlastně nová zákonná úprava dotkla dětí naší nejpočetnější menšiny?

V rámci účinnější integrace romského žactva do základního školství by se podle ministerských úředníků měla především projevovat zavedená předškolní výchova, menší počet žáků ve třídě a institut asistenta pedagoga. Kritici ale namítají, že si menší počet žáků ve třídách a tedy víc učitelů a asistentů většina škol stejně kvůli penězům nemůže dovolit. Inkriminované zvláštní školy jako institut odlišného vzdělávání byly zrušeny, pro žáky s lehkým zdravotním postižením, tedy pro "děti se speciálními vzdělávacími potřebami", vznikly základní školy praktické. Pomocné školy, kdysi určené pro děti s těžším zdravotním postižením, nahradily základní školy speciální.

Na všech typech škol se vyučuje podle jednotného "rámcového vzdělávacího programu pro základní vzdělávání", "speciální" školy ale mají povinnost uzpůsobit ho přesně svým potřebám a složení žáků. Tak třeba v bývalé zvláštní škole ve Čkalovově ulici Ostravě-Porubě víc zohledňují výtvarnou či hudební výchovu než například náročnější výuku matematiky. Pokud se však jejich žák postupem

času "zlepší", může se na základě rozdílových zkoušek do běžné školy vrátit. Na "běžné" základní škole pak mohou v rámci integračního vzdělávání vzniknout přidružené speciální třídy pro děti s lehčí formou postižení, nebo jsou v některých případech děti individuálně integrovány v normální třídě. Celý systém má pak za úkol všechny školáky připravit tak, aby i ti slabší žáci mohli pokračovat v dalším studiu třeba na praktických školách.

Záleží na učiteli

Zkusme ale vynechat strohé úřední předpisy a podívat se na věc jednoduše. Sedí ještě dnes v lavicích škol s menšími nároky na učivo v převážné většině malí Romové? V současnosti ministerstvo školství žádné sofistikované údaje o základních školách k dispozici nemá. Podle Jaromíra Nebřenského z Ústavu pro informace a vzdělávání je totiž správná interpretace dostupných čísel velmi "ošemetná": podle nového zákona jsou školy jinak organizovány např. slučováním, navíc se zavedly nové pojmy jako třeba škola praktická či speciální. O počtech žáků má pak přehled pouze zřizovatel příslušné školy, tedy obec či krajský úřad, jenže bez etnických dat.

Odborníci z nevládní sféry přesto i bez přesných statistických údajů tvrdí, že se s novým školským zákonem vůbec nic nezměnilo a všechno funguje po starém jen s jinými cedulemi. Specialisté ve službách státu zase mluví o stále pečlivějším "přístupu ke vzdělávání a integraci romské menšiny". Václav Zeman ze společnosti Člověk v tísni především kritizuje letité testy v pedagogicko-psychologických poradnách, při kterých malí Romové opakovaně selhávají, a podezřívá je, že jejich skutečné vlohy nedokážou odhalit. Michal Čermák z Ligy lidských práv rovnou tvrdí, že rozdělování škol je ze zásady špatné. Naopak ředitelka státního Institutu pedagogicko-psychologického poradenství Jana Zapletalová má za to, že romští žáci jsou dnes přece jen v "daleko větší míře v běžném vzdělávacím proudu", než tomu bylo v minulosti. Žádný aktuální průzkum však neexistuje: důkladnější analýza se podle Jany Zapletalové teprve chystá. Díky volnosti škol přizpůsobovat svou výuku školákům přímo na tělo však prý záleží už jenom na samotném učiteli, jak se vyrovná se specifickými potřebami romských dětí, které "mají na běžné škole nejednoduchou pozici".

Pořád na základce

V této situaci nezbyvá než hledat různé typy škol, kam chodí malí Romové. Jak vypadají? Jací jsou tam kantoři? Stojí celý model opravdu jen na ochotě příslušného učitele věnovat se své profesi s nekonečnou obětavostí?

Před vraty se směje skupinka výrostků v pestrých baseballových čepicích, několik matek s ustaraným výrazem ve tváři vede dovnitř pečlivě upravené děti s aktovkami na zádech. Jsme v Základní škole na Havlíčkově náměstí na pražském Žižkově. Má přes sto šedesát běžných žáků, dalších dvaadvacet se speciálním programem, dvacet učitelů a pět asistentů. Na škole funguje i soukromá střední odborná škola managementu a práva se sedmdesáti žáky. Z devadesáti procent místní školu navštěvují romské děti. Škola totiž funguje jako "opěrný bod" pro místní romskou komunitu.

Je to vlastně opak toho, proti čemu se protestovalo ve Štrasburku: ambiciózní škola, zaměřená ovšem na romské děti. "Pokud začne do školy docházet víc než čtyřicet procent Romů, kteří navíc pochází převážně ze sociálně slabých rodin, přestanou sem bílí rodiče dávat své děti," vysvětluje ředitelka Irene Meisnerová. Proto se Romům jako "komunitní škola" cíleně věnují už od roku 1993 a jejich ambicí je poskytnout jako "pozitivní a stimulující" zařízení "komplexní vzdělávací servis".

Na škole funguje přípravný ročník, kancelář s výchovným poradcem, speciálním pedagogem, psychologem, ale i tzv. kabinet specifických poruch například pro děti trpící dyslexií či dysgrafií. Jejich úkolem je mimo jiné podporovat s pomocí logopeda děti, které z rodiny neumí dobře ani česky, ani romsky. V současnosti jejich pomoci využívá již zmíněných dvaadvacet dětí s lehkými vývojovými poruchami. "Prostě naší školu neopouští, jsou pořád na základní škole. Kdysi by neodvolatelně zmizely kdesi ve zvláštní škole," vysvětluje ředitelka Meisnerová. "Když se pak zlepší, není takový problém vrátit je zase do normální výuky. V současnosti se tak vrací dvě děti a z toho mám pak

velkou radost."

Ředitelka si ale stěžuje na peníze. "Sháníme je opravdu, kde se dá, abychom si mohli dovolit víc kantorů a asistentů i menší počty žáků ve třídách." Děti je třeba současně motivovat a zaměstnat i po vyučování. Ve škole si mohou psát úkoly či navštěvovat nejrůznější počítačové, dramatické či výtvarné zájmové kroužky. Účastní se mimoškolního turnaje v minifotbalu nebo výchovného jazzového koncertu. Do škol také chodí s malými Romy diskutovat nejrůznější zajímaví lidé: třeba umělecký sklář Michal Zahradník či Čechoameričanka romského původu Petra Gelbart, která studuje na Harvardově univerzitě. V současnosti tady navíc prožívají něco hodně dobrodružného: místní malí milovníci přírody se totiž složili na adopci exotické komby ušaté ze zoologické zahrady.

To bych byla maličká

Podle Irene Meisnerové se péče vyplácí: škola má známkový průměr 2,3 a téměř všichni její žáci jdou minimálně do učení, z každého ročníku se pak kolem pěti dětí dostane na střední školu. V porovnání s majoritou to není mnoho, ale proti předchozím letům je to pokrok. V současnosti jedna absolventka "Havlíčkové" studuje práva. "Před deseti lety žáci nestáli ani o to, aby vůbec dokončili základní vzdělání. Myslím, že to nebyl problém nějakých menších schopností oproti bílým dětem, ty jsou rozhodně srovnatelné," říká paní ředitelka. Šlo spíše o dlouhodobou zkušenost pobytu na okraji. "Téměř osmdesát procent jejich rodičů bylo bez práce. Tady postupně možná poprvé v životě zažívají pocit úspěchu z dobré známky a pomalu tak získávají sebevědomí. Naším cílem je držet je na škole s běžným nárokem učiva. Jde o to, aby měli do života srovnatelnou výchozí pozici." A jaké mají romské děti ideály? Podle Irene Meisnerové je v tomto ohledu česká zkušenost negativně ovlivnila: většinou prý totiž touží jen po penězích.

Z jedné ze tříd v prvním patře je právě slyšet veselý sborový zpěv prvňáčků, právě podle obrázku uhodli písničku - Pásla ovečky. Na chodbě pak dvě učitelky věší na stěny vánoční výzdobu: papírové kapry nejrůznějších velikostí a tvarů v těch nejpestřejších barvách. "Dokážou vyrobit opravdu krásné věci, jako snad všechny děti na světě," těší se jedna z učitelek. "Oni jen potřebují podpořit. Abyste se dostali z ghetta, musíte být opravdu silná osobnost. Vždyť si to představte: třeba když čtete na internetu ty nenávistné výlevy proti Romům. Já bych z toho byla hodně , maličká'. A oni už od dětství o tomhle všem velice dobře vědí."

Dopadne to dobře

"S romskými dětmi je to jako úplně s každým jiným dítětem: někdo je šikovnější, někdo méně," říká ředitelka náhodně vybrané "obyčejné" Základní školy v ulici U Santošky v Praze na Smíchově Martina Říhová. Mezi jejími tři sta sedmdesáti žáky je prý ale tradičně minimum romských dětí, v současnosti pouze čtyři. "Často sem přicházejí s potížemi, neznají domácí předškolní přípravu a neumí třeba držet tužku v ruce. To se dá ale časem odbourat, musíte se jim prostě jenom věnovat." Za celou dobu jejího sedmnáctiletého působení na škole proto žádný romský žák nebyl přeřazen do zvláštní školy. I když je prý obecně její škola spíš průměrná (zdatnější žáci odcházejí do nejrůznějších výběrových škol), přesto se pyšní dvěma místními premiantkami: obě jsou romského původu. "Především jsou nadané, nikdo je od sebe neodstrkuje a jejich rodiče jsou oba normálně zaměstnaní lidé," poznamenává ředitelka Martina Říhová. V současnosti chodí jedna z romských premiantek do třetí třídy a ta starší do sedmičky. Jmenuje se Andrea Hauerová, umí "překrásně zpívat" a škola ji vysílá na nejrůznější dětské soutěže. Objevila se dokonce i ve známém pořadu Jana Krause Uvolněte se, prosím. "Nejdřív jsem se tady bála, vždyť jsem Romka a ještě k tomu jediná ve třídě. Teď už je ale všechno v pořádku a mám tady spoustu kamarádek," říká dívka s hlubokýma černýma očima. "Chtěla bych jít na konzervatoř, všichni mi tady přejí, a tak to určitě dobře dopadne."

Co po nich chceme

Tahle idylka však není pravidlem. Vraťme se ještě jednou do města, z něhož vzešel štrasburský spor. Pestré vývěsní štíty, barevné neony, moderní tramvaje, pizzerie, bary, dvě divadla, čtyřicítka galerií, multikino. Někdejší hornická Ostrava s víc než třemi sty tisíci obyvatel dnes nabízí pestrou tvář moderního města, ale už pár metrů od usměvavého světa luxusních obchodů jsou vidět známky tísně: ulice špinavých a otlučených jednopatrových činžáků bez jediného stromu, vytlučená okna, místo prolézaček jen pár kaluží, u kterých si hraje hlouček dětí.

Jsme ve čtvrti Moravská Ostrava-Přívoz a právě tady žije převážná část z asi čtyřiceti tisíc místních Romů. Nezaměstnaných je tady víc než ve třikrát početnější Praze. Ostravští Romové prožívají opravdové drama. Podle místních sociálních pracovníků se dá téměř s jistotou říci, že snad každý z obyvatel místní komunity má za sebou zvláštní školu, v nejlepším případě základní vzdělání nedokončil. Pustou ulicí Karoliny Světlé přichází žena se dvěma taškami s nákupem: jmenuje se Marcela Grunzová a je jí 35 let. "Samozřejmě" má prý za sebou zvláštní školu: "Snila jsem o švadleně, ale umývám tady na nádraží mašiny. Jsem ale šťastná, vždyť bych také mohla sedět doma," říká. "Je mi to však líto, vždyť možná mohlo být v mém životě všechno jinak."

Jedna z prvních škol, které se Romům v Ostravě cíleně věnují, je církevní škola Přemysla Pittra. Vznikla v roce 1993 a její vzdělávací koncepce deklaruje "úspěšnou integraci Romů do majoritní společnosti a pozdvižení jejich sociálního statusu do budoucna". Jako jedna z prvních škol zavedla do té doby nevídaný institut specializovaného asistenta, menší počet žáků ve třídě, předškolní výchovu, speciální program pro děti, které zaostávají, spolupráci s rodiči a školního psychologa. V současnosti má škola dvě stě osmdesát žáků, z toho pět osmdesát navštěvuje třídy se speciálním programem. A až na pár jedinců pochází všechny děti z místní romské komunity. Pracuje tady čtyřicet učitelů a deset asistentů. Podle ředitelky Soni Tarhovské stačili už kantoři z církevní školy poznat snad všechny problémy, se kterými si romské děti musí poradit. Jejich rodiče zpravidla drtí existenční potíže a na nějakou školní přípravu nezbývá čas. Děti třeba nikdy neviděly knihu, často se potýkají s českým jazykem a nevěří si. "Měli bychom s jejich problémy pracovat citlivěji a být trpěliví," říká Soňa Tarhovská.

I když se církevní škola snaží tuhle touhu naplnit, výsledky jsou rozporuplné. Děti, které školu vyjdou, se jdou třeba hned zaregistrovat na úřad práce, ostatní si troufnou přihlásit maximálně do učení. Výraznější studijní úspěch prý tady ještě nezaznamenali. Podle kantorky Elišky Chudomilové je ale škola možná jediným místem, kde se mohou cítit svobodně: za bránou je bude čekat spíš odmítnutí. Mezi Romy se tak stala církevní škola velmi populární. Ředitelka Tarhovská přesto nehýří nadšením. Její škola se totiž původně měla stát multikulturním zařízením s padesátiprocentním zastoupením bílých dětí a ředitelku mrzí, že bílí školu postupně opustili. A to je prostě prohra: i když se místní učitelský sbor snaží, hora problémů roste.

JAN BRABEC

Nový penál a čistý kapesník

Mnozí si jistě ze svého dětství pamatují na budovu povětšinou umístěnou někde stranou, do které chodily děti opředené pověstí něčeho nebezpečného a tajemného. Nikdy jsme se s nimi nepotkali a pořádně jsme nevěděli, co jsou vlastně zač. Stačilo jen vědět, že jde o "cikány" či zdravotně postižené děti a že chodí do "zvláštní". Komunistický režim vytěsnil romy z našeho života tak dokonale, že patřilo k věci, že žák, který nemá nový penál či čistý kapesník, vykřikuje při vyučování, má špatné známky či neumí dobře česky, nemá na "naší" škole co dělat. K zařazení do zvláštní školy stačil stránkový, stroze sepsaný posudek pedagogicko-psychologické poradny a souhlas rodičů - předtištěný blanket se dvěma větami. Sociální pracovníci spolu s učiteli romy léta přesvědčovali, aby své děti raději přeradili do zvláštních škol: tam jim bude jistě lépe, vždyť v normální škole představují jenom vydědence v poslední lavici. Postupně rezignovali i samotní romové a začali se sami od sebe snažit umisťovat své děti do zvláštních škol, vždyť už tam mají přece své sourozence. Tak fungoval systém komunistické školní výchovy desítky let, pro své spoluobčany se pak romové stali synonymem pro degenerované kriminálníky s několika třídami základky. Změna měla nastat po revoluci:

nastoupila nejrůznější občanská sdružení, která se romským potížím začala věnovat, stát spustil řadu projektů a programů na podporu integrace romů do společnosti, jenže romové ve zvláštních školách zůstávali dál. V roce 1999 průzkumy dokonce odhalily hrozná čísla: až sedmdesát procent romských dětí navštěvuje zvláštní školu a tvoří víc než polovinu žáků těchto škol. Stát zareagoval až po dalších pěti letech: v roce 2005 vešel v platnost nový tzv. školský zákon, který kritizovaný institut zvláštního školství alespoň na papíře zrušil.

Fotografie:

1. Úspěch pro silnou osobnost. (Havlíčkově náměstí, Žižkov)
2. Kdo se zlepší, může zpátky na běžnou. (Ostrava-Poruba)
3. Satisfakce ze Štrasburku: jedna z "osmnáctky" - Denisa Lešková s maminkou.

foto GÜNTER BARTOŠ

Zpracovatel: [Anopress IT a.s.](#)

© EPRAVO.CZ - Sbírka zákonů, judikatura, právo | www.epravo.cz